

A német követségekre menekülők és a német egység

A belnémet határról őrzött emlékeim 1956 telére nyúlnak vissza. Nordhausenben élő nagyapám nagyon súlyos rákban szenvedett, s édesanyám húsz kilométerre tőle Bad Sachsában várt a keletnémet beutazási engedélyre – az pedig nem és nem érkezett meg. Amikor nagyapám állapota tovább romlott, kijelentette: átmegyek a határon, magammal viszem a gyereket – csak nem tartóztatnak le.

Apám a Harz déli részén, Zorgénél kocsival kivitt minket egyenesen a „zó-nahatárra”, ahogy akkor hívták.

Fölültettek egy szánkóra, én tartottam a bőröndöt. Anyám átment a szögessdrót egyik részén az NDK területére. Akkor a határt még csak ez a drótkerítés védte, a későbbi gyilkos rendszer nélkül, nem voltak aknák, automata tüzelő rendszerek – még tűzparancs sem.

Azonnal fegyveres katonák vettek körül, elvittek minket a népi rendőrség központjába Ellrichbe. Az egyik határőr húzta a szánkómat. Csak közvetlenül Ellrich előtt szólt anyámnak: Mostmár fogja maga a kötelet, mert még bajom lesz belőle. Az emberiség kicsi jele volt ez a hidegháború által kettészakított országban. A kihallgatás után taxival mehettünk Nordhausenbe.

Visszaúton vonattal utaztunk Erfurton és Bebrán át Göttingenbe. Tizenkét órán át zötykölődtünk a túlsúfolt vonaton – akkora úton, amely légvonalban húsz kilométert lehetett.

A jogi tanulmányok elvégzése után a würzburgi egyetemen Blumenwitz professzor tanársegédje lettem. Ő volt a bajor kormány képviselője az alapszerződést megtámadó perben 1973-ban. Ez a szerződés szabályozta a Szövetségi Köztársaság és az NDK közötti kapcsolatokat. A bajor kormánynak az volt az álláspontja, hogy ez a szerződés megsérti az Alaptörvényt, mivel kiemeli helyéről az alkotmányban foglalt újraegyesítési szabályozást. Az alkotmánybíró-

AXEL HARTMANN német diplomata. 1982 és 85 között az NSZK budapesti nagykövetségén, a konzuli osztályon dolgozott. 1987-ben Bonnban a kancellária miniszter mellett dolgozott, aktívan részt vett az NDK-sok mentésében és a határnyitás levelezésében.

ság július 31-én úgy döntött, hogy a szerződés összhangban van az alaptörvénnyel, ám csak a bíróság által meghatározott feltételek szerint. Minden más felfogás külpolitikai katasztrófához vezetett volna a korai hetvenes évek viszonyai között, hiszen mindkét Németország közvetlenül az ENSZ-be való felvétel előtt állt.

Három fontos feltételt mondott ki az ítélet:

1. Az újraegyesítés alapelve kötelező a Német Szövetségi Köztársaság minden állami szerve számára, és ahhoz föltétlenül ragaszkodnia kell.
2. A határ jellege a két ország között minden körülmények között belső határ és semmiképpen sem külső, ahogy a két állam közötti kereskedelem is belnémet kereskedelem.
3. Az állampolgárság egységes, elképzelhetetlen a különbségtétel a keleti és nyugati német állampolgár között.

Az utóbbi tétel a legfontosabb szempont volt a későbbi budapesti munkámnál, hiszen különben lehetlenné vált volna, hogy az NSZK kelet-európai követségein foglalkozhassunk az NDK-s menekültekkel.

Ha akkor senki nem is reménykedett belátható időn belül a német újraegyesítésben, ez a határozat mégis a németiségpolitika Magna Chartája lett.

Ezek az összefüggések számomra eleinte csupán tudományos szempontból voltak fontosak a tanszéken. Nem sejtettem, hogy későbbi pályafutásom során a gyakorlatban is felhasználhatom őket.

1980-ban kerültem a külügyminisztériumba. A készenléti osztály tagjaként egy éjszaka rejtjeles távirat érkezett a helyzetelemző központba szófiai követségünkről. Az állt benne, hogy egy NDK-s mérnök menedéket kért a követségen. Az ottani kollegák a megszokott ügymenet beindítást kérték. Azaz a szövetségi minisztérium belnémet kapcsolatokat kezelő csoportja vegye fel a kapcsolatot a kelet-berlini Vogel ügyvéd úrral. Ez az eset megbabonázott. Minden ilyen ügy szigorúan titkos volt.

Egy év múlva áthelyeztek a budapesti követségre. Hamar rájöttem, hogy távolról sem egyedi esetet éltem át, s hogy mindennapi kenyeremet az NDK-s polgárokkal foglalkozva keresem meg.

1963 óta bevett gyakorlat volt a követségre menekülők kivásárlása. Két évvel a „fal” megépítése után már megszületett a bizalmas megegyezés az akkori belnémet miniszter, Rainer Barzel és a keletnémetek között, hogy pénzzel oldjanak meg humanitárius eseteket.

A határ leomlásáig körülbelül 33 000 ezer foglyot vásároltak ki ezen a módon, és összesen 215 000 családot sikerült egyesíteni. 1989-ig 3,4 milliárd márkát fizettünk ki. Mai szempontból, ha figyelembe vesszük a pénzügyi és gazdasági válság költségeit, inkább kis tételnek tűnik ez. Ám akkor nagyon komoly összeg volt.

1982 októberében érkeztem Budapestre, igen feszült kelet-nyugati helyzetben. A Szovjetunió három éve masírozott be Afganisztánba. Erre következett a moszkvai olimpia bojkottja. A NATO-országok arra törekedtek, hogy a középtávú rakéták szovjet fegyverkezését a NATO kettős határozatával s az utólagos fegyverkezéssel egyensúlyozzák ki. A szó legszorosabb értelmében jégkorszakban éltünk. Ehhez járult még, hogy 1981-től Lengyelországban hadiállapotot vezettek be. A lengyel pápa által támogatott Szolidaritás szakszervezet miatt a keleti blokknak nevezett egység gazdaságilag, pénzügyileg és morálisan igencsak megrendült.

Ez volt Kelet-Európában az első komoly változás. Az 1953-as keletnémet, az 1956-os magyar s az 1968-as prágai tavaszt katonailag leverték. A Szolidaritás ellenállása viszont 1989-ig működött, s a fordulat után is.

A szovjet kommunista párt főtitkárai – ez érdekes jelenség volt – 1982 óta évente cserélődtek: Brezsnyev, Andropov, Csernyenko s végül 1985-ben Gorbacsov. Andropovra a magyarok különös haraggal emlékeztek, hiszen 1956-ban ő volt a szovjet nagykövét Budapesten, s jelentősen hozzájárult a forradalom leveréséhez.

Budapesten Bukaresttel és Varsóval ellentétben szabadon megközelíthették a követséget. A nevezett két városban a rendőrség lezárta az oda vezető utcákat, s csak az jutott az épület közelébe, aki írásos meghívót mutatott fel. Nálunk a követségre igyekvő NDK-s polgároknak persze bátorságra volt szükségük, hogy elhaladjanak a magyar örök mellett, megnyomják a csengőt, s bemondják: mit szeretnének.

Annak idején jó tucatnyi fegyveres határőrünk volt a követségen. Az ügyeletes persze kérdezte a mikrofonon át: mit kíván a páciens. Ez igen forró helyzet volt a keletnémeteknek, hiszen a magyar rendőr ott állt mellettük.

A legtöbben tanácsért jöttek: hogyan települhetnének át az NSZK-ba. Hivatkoztak Helsinkire, a záró dokumentumra 1975-ből, a családegyesítés szabályaira – anélkül persze, hogy pontosan ismerték volna a szöveget. Ez az NDK-ban elérhetetlen volt.

Jó hivatkozási alap lett volna az ENSZ nemzetközi megegyezése a politikai és emberi jogokról. Az 1966-os megegyezést 1977-ben aláírta az NDK, ám otthon nem hozta nyilvánosságra, s a saját törvénykezésébe sem iktatta be. A 12. paragrafus szerint: „Mindenkinek jogában áll minden országot, a saját országát is elhagyni”, valamint: „oda vissza is térni”. Minden keletnémetnek megmutattam egy cédulán, mondtam: olvassa el figyelmesen, tanulja meg, s e szerint írja meg otthon a kérelmét.

A kitelepülni vágyókkal folytatott sok beszélgetés alapján jó áttekintésem volt azokról a trükkökről, amikkel a kiutazni vágyókat megalázták az NDK-s hatóságok. Ez a munkahelyről való kirúgástól a nyilvános megszegényítésen át a barátok és rokonok megfélemlítésig terjedt.

Mindazok, akik a járási vagy városi tanácsokhoz folyamodtak, fáradságos és idegőrlő folyamatra számíthattak. Igyekeztem olyan módon bátorítani őket, hogy minden egyes esetről feljegyzést készítettem a Belnémet Minisztérium-

nak, s információkat juttattam el a nyugati rokonokhoz és barátokhoz: szeret- teik mennyire nehezen haladnak a kitelepülési kérelmeikkel.

Megrendítő feljegyzések léteznek e kísérletekről. Egyikükben 1984-ben ezt írták az NDK Államtanácsának:

„Belefáradtam, hogy nyitott ajtóknak rohanjak végtelenül, s az életemet ér- telmetlen erőlködéssel töltsem el. Nálunk inkább frázisok mögé bújnak az em- berek, mint hogy a valósággal szembenézzenek. Akiknek még van bátorságuk tisztességes kritikát gyakorolni, azokat diszkriminálják, méltóságukban megseb- zik ahelyett, hogy felismernék törekvésüket, hogy javítsák az általános helyzetet. Ezért én ebben a társadalomban nem lelem meg a helyemet. Gyermekeimnek szeretném megspórolni ezt a keserű tapasztalatot. A kétlelkűségre és a szemé- lyi haszonlesésre való nevelésüket határozottan elutasítom.”

Nehezebbek és bonyolultabbak voltak azok az esetek, amikor NDK-s polgá- rok minden áron menekülni akartak, s világosan kijelentették: Itt maradunk, mindegy, hogy maga mit mond, nem mozdulunk, amíg ki nem juttatnak nyu- gatra. Ami 1980-ig csak egyedi eset volt, 1984-től drámaian megsaporodott. Az volt az oka, hogy 1984 márciusában Willi Stoph elvtárs unokahúga családotól bemenekült a prágai német követségünkre. Egy nagy német bulvárújság beszá- molt az NDK-pártvezetés számára igen kínos esetről. Pár hét múlva a család áttelepült Nyugat-Németországba. Ekkor aztán elindult a lavina: amit ők meg- tették, megtehetjük mi is. Számptalan keleti polgár keresett menedéket a prágai követségen, a kelet-berlini állandó képviselőt is Budapesten is.

Jó száz menekülni vágyóval telített kirendeltségek elérték a kritikus határt, s átmenetileg bezárták Kelet-Berlinben és Prágában is a képviselőt. 1989-ben egyébként kétszer 6000 menekültől volt már szó.

Budapest ráadásul a keletnémetek kedvelt nyaralási helyszíné volt, ennek megfelelő lett a megterhelésünk is.

Én igen ambivalens módon álltam a menekülés ezen módjához. Tudtam, hogy a követségre menekülteket végül csak „kivásároljuk”, ám azok, akiknek csupán tanácsokat adunk, visszamennek az NDK-ba, kezdik az idegőrlő, vég- telen hadakozásukat a helyi hatóságokkal, s közben még komoly szakmai és személyes kockázatot is vállalnak. Gyermekeik kényszerű, idegenek általi örök- be fogadtatása csupán az egyik ilyen megfélemlítési módszer volt. Az állami szervek mindig a legfájdalmasabb pontra ütöttek, hogy fékezze a kitelepülők számának növekedését.

Az 1984-es első menekülthullám komoly gondokat okozott az NDK-nak, és bizonyos tekintetben már az öt évvel későbbi fordulat előfutárának tekinthető. A polgárok nyomására az állam 34 000 embert volt kénytelen kiengedni az or- szágból, miközben egy évvel azelőtt csak 11 000-en kaptak engedélyt. A hatalom azonban tévedett az ügy megítélésében, ugyanis minél többen érkeztek nyugat- ra, annál többen írták meg barátaiknak és rokonaiknak: miként sikerült kijutni- uk. Így egy hógolyóhatás keletkezett, s 1988-ra elérte a 180 000-et. Hiába remény- kedtek hát Kelet-Berlinben, hogy megszabadultak a menekülni vágyóktól.

Az első hullám kifulladt, mert a próbálkozóknak nem sikerült egyenes úton kijutni az NSZK-ba. A „keleti blokk” még érintetlen volt. Az NDK bilaterális szerződések révén minden varsói szerződésbeli tagállammal megállapodott, hogy polgárai nem változtathatnak állampolgárságot, s nem hagyhatják el országukat. Ez azt jelentette, hogy hiába adtunk mi a követségen szövetségi német útlevelet.

Az NSZK az állampolgárság egységességét még a Birodalmi és Állampolgársági törvényre építette Vilmos császár idejéből, 1913-ból. Ma is ezt tartjuk mérvadónak.

Ezért is követtük igen rossz érzéssel a vitát, amelyben Honecker 1987-es gerai követelése alapján az NDK-s állampolgárság tiszteletéről folytattak bizonyos politikusaink.

Különösen feszült téma volt számomra, amikor a kérelmezők világosan közölték, hogy nekimennek a határnak. Ilyen esetekben messze túlmentem a határon, amit a Külügyminisztérium ajánlásai megengedtek. Az volt az álláspontjuk: hagyjuk beszélni az NDK-s állampolgárokat, elmondják, mit szeretnének, de mi „receptív” módon viselkedünk – azaz hallgatunk. Ám ilyen módon nem lehet valakivel szót érteni, aki minden áron menekülni akar, és nem hagyja lebeszélni magát erről. Ahányszor biztos voltam benne, hogy elszánt emberrel állok szemben, s nem a Stasi küldte, hogy kikémlelje: hogyan érvelek, s milyen messze megyek (mert akadt sok ilyen eset), mindig megemlítettem a különböző határzárakat, s bizony adtam tippeket a szökésre. Ekkor már beszéltek róla, hogy a magyar határzár a nyolcvanas évek közepe óta technikailag elavult. Csupán azért maradt meg, hogy az NDK-sokat tartsák ezen az oldalon.

A bolgár–görög határon, fenn a hegyekben egyébként kizárólag német nyelvű feliratok őrizték a határt. Egy bolgár juhásznak nem igen jutott eszébe, illegálisan határt sérteni.

A magyarok 1988-tól szinte korlátlanul utazhattak nyugatra. 1989 elején a magyarok többször felszólították a keletnémeteket, hogy mintegy 180 millió dollár értékben vegyék ki részüket a határzár felújításában. Ezt az NDK visszautasította, s emlékeztette Magyarországot az internacionalista kötelességeire. Ekkor a magyarok már javában benne voltak a demokratizálódási folyamatban, s meg sem halottak ilyesfajta érvelést. Az NDK a várható következmények elé nézett.

A magyar határon nem volt érvényben lóparancs. A jugoszláviai Dráva-szakasz volt ígéretes útvonal, ám át kellett úszni a heves sodrú és még nyáron is hideg folyót. Sok halott maradt ott, s ezt a történetet sem dolgozták még fel.

Amikor Magyarország megnyitotta a határt, s a további hatalmas tömegek miatt megtiltotta az NDK-sok beutazását, sokan próbáltak átúszni Csehszlovákiából, s többen a Dunába fulladtak.

Állítottam ki keleti polgároknak nyugati útlevelet, hogy azzal meneküljenek. A Stasi azt terjesztette rólam, hogy török húszszállító kamionokkal szerveztem a menekülést. Óriási ötlet!

1984. július 15-én egy Stasi-aktában írták, hogy az NSZK Magyar Népköztársaságba delegált követségén „aktív, negatív, erőszakos kísérletek folynak,

hogy rákényszerítsék az NDK polgárait: költözzenek át az NSZK-ba". Ugyan-ezen évben az elhárítás levelet írt Mielke miniszter elvtársnak, hogy felszólították Magyarországot: lépjen fel „politikailag operatív és offenzív módon” az én követségi tevékenységem ellen. Egyszerűbben: persona non gratává akartak nyilvánítani, és kiutasíttatni a saját követségemről.

Magyarországnak azonban más gondjai voltak. A nyolcvanas évek elején gazdasági visszaesés mutatkozott, s többször érdeklődtek nálunk a német bankok hitelezési ügyeiről. Ekkor jöttek létre az Európai Közösséggel az első komoly kapcsolatok, kereskedelmi könnyítéseket akartak elérni. Ilyen hangulatban igen furán hatott volna egy diplomata kiutasítása. Dolgozhattam hát nyugodtan tovább.

A keletnémet hatóságok nyilván Bonnban is aktívvá váltak. Dr. Bertele, a külügy jogi osztályának vezetője egy hivatalos iratban szólított fel, hogy legyek visszafogottabb a keletnémeteknek nyújtott tanácsoknál. A nagykövet behívott az ügynevezett „lugasba”. Ez volt a lehallgatás-biztos terem minden keleti nagykövetségén. Itt olvasta fel a nagykövet a levelet, s felszólított, hogy fogjam vissza magamat.

Azt válaszoltam: nagykövet úr, ezek olyan németek, mint ön vagy én. Minket nem különböztet meg állampolgárság. S a konzulátusi törvény 5. paragrafusára engem kötelez, hogy külföldön bajba jutott németeken segítsek. Csak a munkámat végzem. Erre a nagykövet dühösen rám üvöltött: „Tudom, hogy mit művel, de nem akarok tudni róla!” Én pedig folytattam.

Amikor 1985 végén áthelyeztek a NATO-hoz, a magyar titkosszolgálat beidézte egy barátomat. Este kissé feszülten és remegve mesélte, hogy másnap vissza kell mennie. Kérdezte: mit mondjon nekik. Mikor aztán az ügyemben utoljára hallgatták ki az elutazásom előtt, a magyar ezredes (ő felelt értem, tartotta rajtam a szemét) azt mondta: igazán örül, hogy Hartmann elhagyja az országot. Szébb elismerést el sem képzelhettem egy kommunista ország titkosszolgálatától.

Amikor 1985-ben megtudtam, hogy a NATO-nál a nukleáris tervezés és leszerelés területére kerülök, s az ott szokásos titoktartási rend szerint tíz évig nem utazhatok keletre, elhatároztam, hogy márciusban még utoljára elmegyek az NDK-ba, hogy ott helyben nézzek utána: miért menekülnének annyian, s hogy találkozom a követségről ismerős emberekkel.

Hosszú idő után megkaptam a diplomata vízumomat. Helmstedt felől Magdeburg felé tartottam, s hamar rájöttem, hogy különös figyelmel kísérnek. Még a keleti polgároknál is tovább váraкоztattak a határon. Végre felbukkant egy vézna, alacsony vámtiszt hatalmas tányérsapkában. Kérdezte: van-e nálunk futárküldemény. Nincs. Aztán: van-e fegyverünk. Nincs. És robbanóanyag van-e nálunk. Mielőtt válaszoltam volna, a feleségem megkérdezte: Hogyhogy, erre felé szükség van rá? Kivert a verejték, gondoltam, ezzel el van intézve, mehetünk vissza. A határőr megrándult egy pillanatra, aztán tisztelegve jó utat kívánt szász tájszólásban.

Az ott élő menekülni szándékozókkal, akiknek még nem intéződött el az ügyük, konspiratív módon találkoztunk. Segíteni akartam, és lelkileg támasztékot nyújtani. Ám a stázi ügynökök örökké a nyomomban voltak. Magdeburgnál már két Wartburg és egy Lada követett. Én Volvót hajtottam, s így nem volt tisztességes a verseny. A megfigyelői jelentésben állt az esetről: „Hartmann újra elszabadult.”

Azt hiszem, ez esetben megfordult az áldozat és a tettes viszonya. Wittenbergi látogatásomról három oldalon számoltak be. Olyan banalitások tömege állt benne, hogy arra gondoltam: nem kellene ezeknek inkább fizikai munkát végezniük? Minden esetre több emberemet kerestem fel, s tanácsoltam nekik ígéretesebb módszereket.

De hadd térjek az 1989-es fordulat eseményeihez. Az a kérdés: miért lett más a helyzet, mint 1984-ben, amikor már elindult a menekültek áradata? Hol volt az az ősrobbanás, ami a német egységhez vezetett?

Először is alapvetően megváltoztak a körülmények. A Szolidaritás kihegyezett karó volt a kommunista lengyel rendszerben. 1985-ben Mihail Gorbacsov lett a Szovjet Kommunista Párt főtitkára, s attraktívabbá akarta tenni a keleti típusú szocializmust. Programja a glasznoszty és a peresztrojka volt. Franz Joseph Strauß bajor miniszterelnök így gúnyolódott: olyan kísérlet ez, mintha nyárson sütnék a hógolyót.

Olyan is volt. Mivel Gorbacsov a Varsói Szerződés rendszerét nemcsak belpolitikailag, hanem külpolitikailag is megváltoztatta, a szövetség robbanásszerűen „szétfejlődött”. A Kancellári Hivatal kelet-európai referenseként megdöb-bentem, amikor Gorbacsov főtitkár 1988 márciusában jugoszláviai látogatásán ezt nyilatkozta: minden szocialista táborbeli országra rábizzuk: találja meg saját útját a szocializmushoz. Ez teljes elfordulást jelentett a Brezsnyev-doktrínától, a szocialista államok korlátozott szuverenitásától (lásd Prágai Tavasz). Nemcsak a magyar reformtörekvéseknek, de a lengyeleknek is szárnyakat adott.

1987-ben bemutatkozó látogatásra mentem Bonnban a magyar nagykövethoz. Jól meglepett a közlésével, hogy Magyarország mostantól demokratikus reformokat indít el, minden szabadságjogot garantál, gazdaságát pedig Ludwig Erhard alapelvei szerint a piacgazdaság elveihez igazítja. Emlékszem, menyire megdöb-bentem. Hiszen ezt az embert még ismertem a budapesti időszakból.

Beszámoltam osztályvezetőmnek a kancellári hivatalban, és gondterhelten hozzátettem: ez a saját nyakát kockáztatja. Mi akkor nem fogtuk fel és talán nem is akartuk megérteni, hogy Magyarország ennyire drámai változásokat készít elő. Ha a magyar reformtörekvéseket alaposan megnézzük, ezek szigorúan véve államcsínynek tűnnek, hiszen a lakosság valójában nyugodtan viselkedett. Az ellenzéki csoportok még nem nagyon mutatkoztak. Úgy tűnt. Inkább főntről, állami szintről szüntették meg a kommunizmust. Ezt fontosnak tartom hangsúlyozni az én nézőpontomból.

A magyarok aztán engedélyezték a gyülekezési szabadságot, s ezzel legalizálták az ellenzéket. 1989 elején aztán a Magyar Szocialista Munkáspárt saját maga adta fel föltétlen vezetői jogát. A magyar reformtörekvésekkel egy időben a Szolidaritás a kerekasztalhoz kényszerítette a lengyel kormányt, hogy tárgyaljanak a hatalomban való részvételről.

1988 őszén az NDK „Szputnyik-tilalma” külföldre is demonstrálta: mennyivel előrébb tart a Szovjetunió a reformokkal, mint az NDK. Kurt Hager elvtárs pimaszul kijelentette: nem kell mindenkinek tapétáznia a lakását, csupán mert a szomszéd azt teszi. Ám a jelszó még megmaradt: „A Szovjetuniótól tanulni annyi, mint győzni tanulni.”

Hogy megválaszoljuk a kérdést: miért jött ez a hatalmas demokratizálódási hullám, forduljunk egy konkrét dátumhoz, 1989. május 2-án. Ez év április 21-étől a Különleges Feladatok miniszterének és a Szövetségi Kancellária főnökének, Rudolf Seitersnek a referense voltam. Este benn ültem Seiters úrnál irategyeztetésen, mellettünk zümmögött a televízió. Egyszerre a ZDF napi híradójában budapesti beszámolót jelentettek be. Budapest hallatán mindig felkaptam a fejemet. Magyar határőröket mutattak, akik drótvágó eszközökkel bontották a rozszant vasfüggönyt. Felkiáltottam: Ajaj, lesz munkánk!

Seiters rám nézett: Miért? Mondtam: Miniszter úr, ha ezt az NDK-ban látják az emberek, tömegesen rohanni kezdenek, hiszen az egyetlen dolog, amire várnak, az egy rés a szögesdróton. Most ezt a tévén keresztül kapják meg.

Ez a május 2-a bizonyos értelemben a következő hónapok eseményeinek az ősröbbanása.

Amit Magyarország a vasfüggöny szimbolikus átvágásával bemutatott a világ nyilvánosságának, valójában nem felelt meg a valóságnak. Hiszen még mindig érvényben volt Magyarország és az NDK között a megegyezés, hogy az NDK beleegyezése nélkül egyetlen polgára sem távozhat harmadik országba. Így a keletnémetek nem mehettek Magyarországon át nyugatra.

Honecker egyébként már másnap megkérdezte Hoffmann vezérőrnagyot a politikai bizottság ülésén, hogy mi a fene történik a magyar határon. Hoffmann telefonált Budapestre, és azt válaszolta: a határőrizetben semmi sem változik. Ez akkor még igaz is volt. Ám mit bizonyít Honeckernek ez a kérdése? Azt, hogy mivel az adást csak a ZDF-ben mutatták, a főtítkár nyugati tévét nézett.

A magyar határon elfogott NDK-s menekülőket „normális körülmények között” letartóztatták, és visszatoloncolták az NDK-ba. Ott aztán hosszú évekre börtönbe vetették őket. Ekkor azonban a magyarok többé nem tartóztatták le a szökevényeket, csak visszaküldték a határról. Ám a menekülők egyre nagyobb tömegben érkeztek, és mind többen rohanták meg a budapesti nyugatnémet követséget.

Az aztán hamarosan úgy megtelt – s ez is nagy változás volt 1984-hez képest –, hogy panziókat és hoteleket kellett kibérelni. Ám ezeknek is csak pár százas volt a befogadóképességük. Ezek is megteltek, s végül Pesten a máltaiak létrehoztak egy hatalmas menekülttábor, amelyben az NDK-s polgárok ezrei élér-

tek. Ám még ennél is több volt a menekült. Sokan csak regisztráltatták magukat, és magyar barátaiknál laktak. Átláthatatlan káosz alakult ki.

Az volt számunkra a kérdés: hogyan boldogulnak a helyzettel a magyarok. Töprengtünk: vajon miért nem toloncolja vissza az NDK-ba Magyarország az embereket? Az volt erre a válasz, hogy a magyaroknak maguknak is megvolt a menekültproblémájuk, mégpedig a romániai magyar kisebbséggel. Ekkor már 12 000-nél is többen szöktek át Romániából azok, akiket Ceaușescu odaát kegyetlenül megkínzott. Ezeket az embereket a Romániával kötött egyezség alapján oda kellett volna visszatoloncolni. Ám ezt a magyarok nem tűrték, s a szocialista kormány azonnal bele is bukik, ha megteszi. Ezért 1989. március 12-én aláírták a Genfi Menekültügyi Konvenciót.

Az egyezmény alapján a németek is annak haszonélvezőivé váltak. Ők is menekülteknek mondták magukat, és nyugatra mentek volna. A világsajtó felkapta a témát, és napi hírré vált.

Éppen, amikor az NDK számára áttekinthetetlenné vált a helyzet, esett ki a játékból Honecker. A Varsói Szerződés bukaresti csúcstalálkozóján súlyos rákbetegként esett össze – és október elejéig nem is mutatkozott többé. Az NDK számára döntő hónapokban az állam vezető nélkül maradt. Egyetlen nagy ember, egyetlen miniszter sem volt olyan bátor, hogy az NDK nevében fontos döntéseket hozzon. Csupán elszórt propagandára telt, ahogy Margot Honecker is kijelentette: A szocializmust, ha kell, fegyverrel a kézben is megvédjük. Egon Krenz (Honecker utóda) júniusban gratuláló táviratot küldött a kínai elvtársaknak, amiért a Tiennanmen téren levertek a felkelést.

Mindezt figyeltük a kancelláriai hivatalban. Minden törekvésünk, hogy humanus módon oldjuk meg a menekültek ügyét, süket fülekre talált az NDK-ban. A magyarok irányították a játszmát. 1988-ban a fiatal, dinamikus Németh Miklós lett a miniszterelnök. Megoldást keresett, mert nem akarta, hogy Magyarországon vívják meg a német-német háborút.

A határnyitás első próbája 1989. augusztus 19-én a Páneurópai Piknik volt. Néhány órára megnyitották a határt Sopron mellett, s ezt sok száz keletnémet használta ki a menekülésre. Németh, akivel egyszer közös pódiumvitan vettem részt, mondta, hogy soha életében nem volt olyan nehéz éjszakája, mint azon a napon, hiszen nem lehetett teljesen biztos benne: hogyan reagál a Szovjetunió.

Kohl kancellár megpróbált segíteni. Felhívta Gorbacsovot, kérdezte a véleményét a magyar eseményről. Gorbacsov csak annyit válaszolt: A magyarok jó emberek. Ebből arra lehetett következtetni, hogy a szovjetek nem avatkoznak be a menekültek ügyébe, katonailag semmiképpen sem.

Augusztus 25-én aztán fontos találkozóra került sor a Köln melletti Gymnich kastélyban Kohl kancellár és Németh miniszterelnök között. Németh minden kertetelés nélkül közölte: Kancellár úr, megnyitjuk a határt, és kiengedjük a menekülteket. A kancellár megdöbbsent, és azt kérdezte: Mi mit tehetnénk a magyarokért? Németh másként értelmezte a kérdést, és azt válaszolta: Kancellár úr, mi nem kereskedünk emberekkel.

Tudom, bizonyos források terjesztették a rágalmat, hogy a magyarok pénzért adták a keletnémeteket. Ezért különlegesen hangsúlyozom, hogy ennek a történetnek nem volt semmiféle anyagi háttere.

Németh azt kérte, hogy ez a megbeszélés maradjon titokban, mert megkísérlik megegyezésre készíteni a keletnémet vezetést. Horn Gyula külügyminisztert bízták meg a kínos üggyel. Ő egyébként nem támogatta a határnyitást. Mindig azt mondta: aláírtuk az NDK-val a megegyezést, be is kell tartanunk. A keletberlini, igen forró tárgyalásról Horváth István bonni nagykövet mesélt később. Majdnem tettelességre került a sor az NDK-s vezetőkkel. A legenyhébb kifejezés, amit Horn fejéhez vágta, az „ellenforradalmár” volt. Ám Magyarország nem hátrált meg, és tényleg ő verte ki képletesen az első követ a berlini falból.

Szeptember 10-én megnyitották a magyar határt az NDK-s menekültek előtt, s ezzel felszakadt a vasfüggöny. Hiszen csak akkor volt értelme, ha a Kelet-tengertől a Fekete-tengerig folyamatosan bezárja az embereket. Most már csak idő kérdése volt, hogy leomoljon a Berlini Fal is. Az NDK-s polgároknak megtiltották az utazást Magyarországra. A lengyelekhez amúgy sem mehettek, hiszen ott már a Szolidaritás működött, s joggal hitte róluk az NDK-kormány, hogy aláássák a szocialista rendszert.

1989 szeptemberétől az utolsó utazási lehetőség már csak Prága maradt. Ott játszódtak le aztán közismert jelenetek a német követségen. Az ENSZ-közgyűlésén a nemzetközi nyomás s az NDK főnállásának kínos negyvenedik évfordulója végül ahhoz vezetett, hogy a keletnémet vezetésben újra felbukkanó Honecker kiengedte menekültjeit a Szövetségi Köztársaságba.

A keletnémet emberek egy megrendítő, békés forradalommal kikényszerítették a fal megnyitását, aztán a kerekasztal révén a szabad, titkos választások megtartását.

A kancellári hivatalban igen megleptek minket az események. Az ötvenes években részleteiben kidolgozott tervekkel rendelkezünk az újraegyesítésről, megvolt a közös választási törvény tervezete, mindez mélyen a fiókokban – ám a mostani helyzetre nem volt válaszunk. Erre világít rá, hogy Kohl kancellár november 9-én nem is volt Bonnban, hivatalos látogatáson volt Varsóban az új Mazowiecky-kormánynál.

Egy személyes történettel mutatom be, mennyire zavartak voltunk. November 9-e egyúttal Brigitta lányom hatodik születésnapja is. Délután felhívott a feleségem, hogy azonnal menjek haza, mert a gyerekek a padokon és az asztalon tombolnak, képtelen megfékezni őket. Bementem Seiters úrhoz – ő mindig nagy családbarát volt –, s kértem, hogy hazamehessek a születésnap miatt. Hartmann úr, menjen csak – mondta 1989. november 9-én 15 órakor –, ma úgysem történik semmi.

Közismert módon másként történt. Első gyakorlati válaszunk a fal kinyitására az volt, hogy megemeljük az „üdvözlő pénzt”: ha nyugatra jönnek a keletiek, legyen nyugati márkájuk a bevásárláshoz. A második politikai válasz Kohl kancellár „tízpontos nyilatkozata” volt november 28-án, melyben szövetséges

közösséget, konföderációs struktúrát és konkrét segítséget ígért az NDK-nak. Mindannyian nagyon vigyáztunk, nehogy a szánkra vegyük vagy leírjuk az „újraegyesítés” fogalmát az igencsak izgatott nyugati szövetségeseink miatt. A tíz pontban ezért volt szó csupán „konföderatív struktúráról”.

Elmúltak azok az idők, amikor a három nyugati szövetséges az úgynevezett „NATO-reggeliknél” évente megerősítette az 1952-es Németország-szerződés 7. fejezete 2. bekezdésének alapmondatát. Így szólt: „Közös célunk Európa békéjének megerősítése, melyben a német nép szabad önrendelkezéssel visszanyeri egységét.” Ez a nemzetközi jogi szerződés az USA, Nagy-Britannia, Franciaország és a Német Szövetségi Köztársaság között jött létre. Ember nem gondolt rá, hogy ebben az időpontban történik valami. Úgy tűnt, hogy mindegyikük a jaltai és a potsdami egyezményt szereti, és nem óhajtának rajta változtatni.

Ennek egyik csúcspontja – valójában baráti terepen – Margaret Thatcher feljajdulása volt Helmuth Kohlra az 1989. december 12-ei strassburgi Európa-csúcson. Mivel a német újraegyesítés megakadályozásának minden kísérlete lepergett a kancellárról, s politikai szövetségesei ugyancsak élesen kritizálták (Andreotti: Annyira szeretem Németországot, hogy legszívesebben kettőt látok belőle), Thatcher rosszkedvűen átszólt az asztalon: „Kétszer is legyőztünk benneteket, és már megint itt vagytok!”

Kohl egyetlen támogatója a strassburgi csúcson a spanyol kormányfő, Felipe Gonzales volt, s ráadásul éppen szocialista. Attól kezdve Gonzales számíthatott Kohlra. Ha valamit el akart érni az országának EU-szinten, Kohl azt mondta: megcsináljuk!

Csak akkor simultak el a hullámok, amikor az idősebb George Bush kijelentette: a németek dolga eldönteni, akarnak-e együtt élni, ha ez megfelel a nemzetközi jogi kereteknek.

Újra nyomatékosan megismételném, hogy az egyesülést nagyon jelentős mértékben Michail Gorbacsovnak köszönhetjük. Ő tett olyan engedményeket az egyesülési folyamatban (a NATO kibővítése, a német hadsereg létszáma), amelyre elődei, de utódai alatt sem gondolhattunk volna.

Mindenekelőtt azonban a keletnémet emberek diktálták a tempót, s kívánták az egyesülést. Jó szívvel erősítem meg, hogy ők hajtották maguk előtt a szövetségi kormányt. A december 19-ei, a drezdai Miasszonyunk temploma előtti, elgondolkodtató rendezvény után nyilvánvalóvá vált, hogy az egyesülés következik. A szabad választásoktól kezdve a gazdasági- és pénzügyi unió, az egyesülési szerződésen át a „kettő plusz négyes szerződésig” – a fal leomlása után – tizenegy hónap alatt döntő tények születtek meg. Már csak a hatalmas történelmi változás záró pontja volt a Népi Kamara 1990. augusztus 25-ei döntése az alaptörvény 23. paragrafusára szerint, amelynek értelmében beléptek a Szövetségi Köztársaságba.

Hadd meséljek el végül egy kis anekdotát, ami tényleg megtörtént. A Népi Kamara (az NDK parlamentje) augusztus 25-ei határozata eldöntötte a keleti rész belépését. Ezt tartalmazta Bergmann-Pohl asszony, a Kamara elnökének

borítékja. Benne volt a hölgy kíséző levele is. Benne a Kamara merített papírra írott határozata. Normális borítékban érkezett, három-négy nap alatt kézbesítették a kancellárián. Bekerült az iktatóba, megkapta a pecsétet, „Iktató Kancellári Hivatal”. Utána hozzám érkezett, mert én voltam Seiters miniszter úr helyettes irodavezetője, és én rendelkeztem az iratról. Csak utána mehetett tovább a kancellárhoz. Egyszer csak ott áll mellettem a kancellári irodából egy dühtől habzó kollega, és kiabál: Mi ütött belém, hogy ezt a történelmi iratot a tintámmal elcsúfítom!

De hiszen, kolléga, mondtam, postai úton érkezett, és aszerint bántam vele. Ráadásul az eredeti belépési nyilatkozat szeplőtelen maradt, csupán a kíséző levelet szignáltam. Ez így nem megy, fujtatott és kirohant. Telefonált Bergmann-Pohl asszony irodájába, hogy küldjenek másik eredeti iratot. Az is megérkezett, a kancellár elé tették, s ő annak is örült.

Az 1998-as kormányváltás idején ugyanez a kolléga szólt Kohl kancellárnak, hogy a kérdéses levélnek a Köztársaság Történetének Múzeumában lenne a helye. Mindannyian elkezdtek keresni, de nem találták. A kolléga aztán cikket írt egy történelmi folyóiratnak, benne a következőkkel: „Miután a hibátlan másodpéldányt nem leltük föl, átadtam a múzeumnak az iktatott első példányt.”

Remélem, nem ártott meg a német egységnek.

Fordította Kurucz Gyula

Elekes Gyula: Harcosok (zománc, 28×35 cm, 2010)